

Jakob E. Langes tale om tidehvervet

Taler

Jakob Emanuel Lange
Botaniker, socialøkonom

Dato

28. september 1941

Omstændigheder

Tale ved Henry George foreningens møde i København den 28. september 1941.

Der findes adskillige mennesker, som drømmer om, at det ny lykkelig fredens gimle-tilværelse. Nogle tænker sig vel denne nye lykketid under hagekorset, med Føreren som den store fredsfyrste, som menneskeheden i årtusinder har længtes efter. Andre venter at se fredssolen stige op i øst bag den røde stjerne i hammerseglsens tegn.

For en mere nøgtern realistisk betragtning er udsigterne ikke så lyse. Den nuværende moderne trediveårskrig vil jo i første række efterlade folkene i fattigdom. Men det er endda ikke det værste. Produktionsevnen er jo så uhyre stor i vore dage, så selv genopbygningen af ødelagte byer kan gå hurtigt. Men værre er det, at krigen efterlader folkene blodfattige og med dybe gnavsar efter åringers fjendskab, med gammel fordom og bittert had uddybet og opægget. Hvor skal vi søge de lægende kræfter?

Det er ejendommeligt at iagttage, at i øjeblikket er folkefrihed ikke for den store mængde af menneskeheden noget løsen, og navnlig da ikke det, man nærmere bestemt kalder »liberalisme« og »demokrati«. Selv mange, der stiller sig forbeholdent overfor Hitlers forkyndelser, nikker samtykkende, når han spottende omtaler »de demokratiske stater«. Og medens mange af de bedste blandt vor ungdom vender sig forhåbningsfuldt mod øst, er der ikke mange, der ser strålelys fra vest.

Nogle vil forklare dette sindsmæssigt som et udslag af en naturlig pendulbevægelse: når man en tid har troet på frihed, personligt initiativ og parlamentarisme, vil man den næste sætte sin lid til organisation, statsindgreb og parti-styre-enevælde som i de moderne »Aksemagter«. Nu vil jeg ikke nægte, at ligesom der er vankelmødige og vægelsindede mennesker, kan også sådanne svingninger finde sted i et folk. Men den egentlige årsag til, at folket søger nye guder, er dog altid den, at de gamle har vist sig magtesløse eller svigtet den tillid, man satte til dem.

Nu er bebrejdelserne i så henseende imod folkestyret jo meget overdrevne. De demokratiske samfund, som det sidste århundrede efterhånden har udviklet, taler så visst godt sammenligning med enevældens tid. Og så er jo endda folkestyrets tidsrum kun ganske kort – hvad er et hundrede år i folkenes liv! Og virkelig demokratiske forfatninger på den almindelige valgrets grund har jo kun få steder hundrede år bag sig. England, parlamentarismens forbilledlige land, gav jo ikke almindelig valgret til alle sine borgere før efter år 1900. Og selv hvor almindelig valgret, som hos os, går omtrent 100 år tilbage, blev den jo handicap'et ved love, der lagde en bremse på farten i form af overklasse-overhus; oven i købet en bremse af den mest tåbelige og utålelige art: en bremse, der kun virkede, når vognen skulde op ad bakke, d. v. s. når kraftige bevægelser i folket søgte at give sig udslag i en stærk reformbevægelse. Disse overklasse-beskyttelser er så meget mere fordømmelige, som det såvist praktisk set aldrig er set, at folkestyret har begået hensynsløse overgreb mod overklassen, medens eksempler på det modsatte: overklassens undertrykkelse og udbytning af folkets brede lag, er en dagligdags foreteelse.

Men om end meget taler til undskyldning for de skuffelser, folkestyret i sin mere eller mindre begrænsede form har bragt, ligger dog nutidens mistvivl til dets

værdi væsentlig i dybere forhold, i indre brist, i dets tilhængeres tvivl om deres egne ideers rækkevidde og kraft til at opbygge et virkeligt retfærdigs-samfund under frihedens fane til alles gavn.

Fra Adam Smiths tid måtte det stå for de klarsynede, at frigørelsen af menneskekræfterne og åbningen af adgangen for de bedste og dygtigste til udfoldelse af deres lederevne måtte forvandle enevælden og merkantilismens fattige klassesamfund til et velstandens rige, hvor fattigdom vilde være et fortidsbegreb. Men allerede tidligt besejrede den malthusianske overbefolkningslære disse lyse syner. Og »liberalismen« blev derfor kun en lære om det fri væddeløb, hvor den dygtige hjemførte præmien som sejrens løn, men hvor Fanden lige så sikkert vilde tage den bageste, som han før havde taget de nederste. Vel var liberalismen, selv i denne skikkelse, et mægtigt fremskridt; thi det var jo dog bedre, at de dygtigste blev de ledende, blev en slags ny overklasse, end at et arveligt privilegeret, men måske udueligt aristokrati skulde holde alt nede. Men sit folkefrigørelses-præg mistede den, og mange kunde efterhånden længes tilbage til Egyptens kødgryder (skønt disse sikkert ikke havde været fede!) fra vandringen i liberalismens ørken, hvis forjættede land stadig lå lige langt ude i horisonten.

Denne udvikling hang naturlig sammen med frikonkurrencens mænds næsten totale blindhed for, at grundlaget for en lykkebringende liberal udvikling var hævdelser af folkets lige ret til jorden såvel som den enkeltes ret til at høste frugten af eget arbejde. Ja, enevoldsmagten i Danmark forstod endog mere af folkets tarv end liberalismens talsmænd. Det var jo enevældens mænd, der gennemførte stavnsbåndsløsnings-tidens reformer. Så længe liberalismen ikke virkelig forstår, hvad den her har forsømt og skriver »jord og frihed« på sit folkebanner, vil den ikke kunne genvinde sin tabte prestige eller føre folkenes sag til sejr.

Denne indre svaghed og blindhed blev også medvirkende til, at selv liberalismens største tanke: frihandelen mellem alle lande som fredens formidler, aldrig kom til fuld udfoldelse. Kun i selve England nåede den en betydelig sejr ved kornlovens ophævelse i 1846. Ingen andre lande vovede at tage skridtet fuldt ud. Ja, blot en menneskealder senere ser vi endog kornlove opstå påny i Bismarcks Tyskland. Og efter endnu et kort spand af år begynder tilmed selve England sin flugt fra frihandelsideen. Imperialismen med dens mangfoldige former for præference og beskyttelse til opbygning af et verdens-storborgerskab i magtens tegn, i modsætning til det verdens-borgerskab i frihandelens og fredens tegn, der var liberalismens grundidé. Og dermed forberedtes det sidste slægtleds »sværd-tid og ulv-tid«.

Skal frihedstanken genvinde sin tabte inspirations-evne og magt over folkene, kan det kun ske, hvis den er i stand til at genoplive og uddybe sine idealer. Tilbage til det Europa, vi kendte før krigen, fører ingen vej i folkenes sind.

Naturligvis må folkestyrets parlamentariske former forenkles ved afskaffelse af dobbeltting-systemet. Hurtighed i handling og slagkraft vil kræves, om det skal kunne hævde sig over for den mulige form for enevælde. Men dette er dog mere sagens ydre side. Hvad det egentlig gælder, er, at folkestyret må komme til at stå for folkene som vejen til velstand og fred, indadtil som udadtil.

Det er i denne tilhørerkreds overflødigt nærmere at komme ind på, hvad dette indebærer. Jeg skal kun pege på, hvorledes de to ting er nøje forbundne. Hvis virkelig ligeretten til jorden bliver anerkendt og ført ud i livet, ja blot man ordner det således, at hver ung mand, der ønsker det, véd, at der ligger en plet af fædrelandets jord og venter på hans arbejdsindsats, under sådanne vilkår, at arbejdet ikke bliver et håbløst slid – hvor vil der da i et sådant land være grobund

i sindene for krig og voldsfærd? Kappelstriden [sic.] ophører ikke, men arbejdspladsen vil ikke længere være en væddeløbsbane. Måske vil det økonomiske fremskridt ske i et mindre forceret tempo; men så meget desto bedre. Ingen kan være blind for, hvorledes konkurrencejaget og den dermed

sammenhængende reklame forkvakler livet på mange måder, endog helt op i kunstens verden.

Men også det internationale problem er et spørgsmål om den almene jordret. Plads i solen er der jo til alle. Men enerådigheden over rigdomskilderne er grundlaget for overmagten. Der er jo i og for sig nok af alt, selv gummi og olie, som verden nu rives om. Men imperialismen kræver enerådet: det er nødvendigt i krigsforberedelsens tegn, og krigsforberedelsen er nødvendig for at sikre sig selv rådighedsretten. I denne svikmølle males efterhånden krigspsykosen frem til vanvidets rand. – Med åbne døre og fri vareudveksling mellem landene vilde denne farlige cirkelbevægelse ikke kunne eksistere.

Dog, vil vi trænge til bunds til krigens dybeste rødder, er det ikke nok at tale om frihandel og åbendørs-politik. Overbefolknings-forestillingen, den tanke, at den enes død er dens andens brød, at der er noget vundet ved at ødelægge sin nabo, gør, at krigen kommer til at stå som den bitre nødvendighed. Skal overbefolknings-syndfloden sluge nogen, skal det i hvert fald ikke være os; stød de fremmede ned i dybet og red dig selv! men den sandhed, som vi skal forkynde mod denne overtro, er jo, at den enes liv er den andens brød, at det er bedre at have velstående kunder på den anden side af grænsen end forarmede,

decimerede fjender.

Farligst af alt er, at krigens formentlige uundgåelighed og bitre nødvendighed hæver den op i folkebevidstheden til en patriotisk offertjeneste fremfor at vise den i sit rette lys som det meningsløse og hæslige massemyrderi, den i virkeligheden er. I kraft af denne falske overtro kræver krigsguden, som en anden Molok sine tilbederes alt: gods og liv. Og i vanvittig selvopofrelse og selvforherligelse kaster de sig under gudens triumfvogn, ja, værre endnu: sønderriver de deres naboer, som i samme vanvidsstemning stormer imod dem, under menighedens lovsang og beundring.

Men bliver det først klart, at krigen netop ikke er nødvendighed, men verdens største meningsløshed og ulykkes-svøbe, opdager man, at krigsguden var en falsk gud, som kun glædede sig og sine præster ved at opsluge og fortære sine troende, da vil fredens dåd blive det, som folkene beundrer, og en Søren Kanne, ja, selv for den sags skyld en almindelig jævn hedeusmand blive folkeideal frem for alle Moloks præster og hærskarernes hærførere. Og da vil sværdet blive omsmedet til plovskær.

Dette er folkefrihedens mål. I Danmark er vi i visse henseender nået lidt videre end i det øvrige Europa i vort syn. Opdraget i nederlagets skole har vi søgt at hævde os i arbejdets verden og i menneskelighedens. Om vi i den kommende tid får lov til selvstændigt at arbejde videre paa vor folkefrigørelse, véd vi ikke. Men indadtil, i tankens og handlingens verden at bygge paa den nye friheds hus kan ingen ydre magt hindre os i. – Vor opgave ligger her. Vor indsats vil bestemme vor levedygtighed som folk og vort folks livsværdi.

Kilde

Lange, J. E. (1942). Artikler og Taler 1888-1941.

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Foredrag

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/jakob-e-langes-tale-om-tidehvervet>